

Hur fria är Universitetet?

- av Anne-Marie Pålsson*

Grev Turegatan 19

Box 5234

102 45 Stockholm

Tel 08-587 865 20

Fax 08-587 865 29

Info@reforminstitutet.nu

www.reforminstitutet.nu

*© Anne-Marie Pålsson är docent vid Nationalekonomiska Institutionen vid Lunds Universitet, P-O Box 7082, 220 07 Lund. e-mail: Anne-Marie.Palsson@nek.lu.se

Reformtankar 4 - 2001

©Författaren och Reforminstitutet 2001.

Reforminstitutet arbetar med att formulera konkreta reformförslag inom några politiska områden i nära dialog med näringsliv, politik och akademi.

*Reforminstitutet utger två publikationer; dels arbetskopior i serien **Reformtankar** och dels böcker i serien **Reformera**.*

Innehållsförteckning

<i>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</i>	3
<i>SAMMANFATTNING</i>	4
<i>INLEDNING</i>	5
<i>BUDGETPROCESSEN</i>	7
<i>UNIVERSITET UR ETT PUBLIC CHOICE PERSPEKTIV</i>	9
<i>VETENSKAPLIG ÄRA ISTÄLLET FÖR MARKNADENS UPPSKATTNING</i>	10
<i>KOLLEGIALITET ISTÄLLET FÖR KOMMANDOEKONOMI</i>	12
<i>VAD KAN GÖRAS?</i>	14
<i>MERA MARKNAD</i>	16
<i>MERA MÅNGFALD</i>	20
<i>MORE MONEY</i>	22
<i>FRÅN ENFALD TILL MÅNGFALD - HUR SKALL ÖVERGÅNGEN SKE</i>	24
<i>VAD SKALL DÅ POLITIKERNA GÖRA?</i>	26
<i>SAMMANFATTANDE SYNPUNKTER</i>	27

Sammanfattning

I detta bidrag diskuteras hur universiteten och högskolorna kan reformeras för att öka mångfalden, effektivisera verksamheten och bättre än idag tillgodose marknadens krav. Public choice teorin används som utgångspunkt för diskussionen och särskild uppmärksamhet ägnas åt att visa hur förändringar i incitamentsstrukturen kan ändra drivkrafter hos de olika intressenter som omger våra lärosäten. Slutsatsen av min framställning är att varken mera politisk styrning eller mera akademisk frihet är tillräckligt för att skapa en vital utbildnings- och forskningssituation. Istället behövs mera marknad som motvikt till de två intressegrupper som för närvarande dominerar starkt, nämligen politiker och de akademiska lärarna. Detta kan praktiskt åstadkommas genom ett ökat inslag av avgiftsfinansiering i kombination med att privata producenter med full examinationsrätt tillåts verka parallellt med de statliga lärosätena. Genom att på så vis bryta upp den nuvarande strukturen ökar mångfalden och mera ekonomiska resurser kan tillföras.

Inledning

Kunskapens och utbildningens betydelse för tillväxt och ekonomisk välfärd har på senare tid hamnat i fokus i politiska debatten och uppmärksammats i en rad skrifter.¹ Detta är inte så egendomligt, ty medan produktionen i det gamla industrisamhället baserades på användandet av fysiskt kapital som maskiner, byggnader, redskap etc. är den centrala produktionsfaktorn i informationssamhället det mänskliga kapitalet eller kunskap. Mer kunskap förväntas skapa mer välfärd och mer utbildning förväntas skapa mer kunskap. I länder med tillväxtambitioner satsas därför på utbildning och forskning. Så även i Sverige. Under de senaste 10 åren har totalt sett mera pengar tillförts våra universitet och högskolor. Men då antalet studenter under samma period ökade än snabbare, från 180,000 till knappt 260,000, minskade istället anslagen till den högre utbildningen räknat per utbildningsplats.²

Detta har skapat en rad problem. Riksdagens revisorer riktar allvarlig kritik mot våra universitet och högskolor för att studenterna på grundnivå för alldeles för lite lärartid. Antagningssystemet har i en tidigare ESO-rapport kritiserats för att permanenta den sociala snedrekryteringen, konkurrensen mellan forskarna betraktas av utbildningsministern som alltför svag för att uppnå de bästa forskningsresultaten. Kritikerna har också pekat på att den minskade satsningen per studieplats har sänkt kvaliteten på den högre utbildningen och forskningen och försvärat möjligheterna för de svenska lärosätena att konkurrera med de i vår omvärld. Också oförmågan hos det svenska forskarsamhället att omsätta vetenskapliga rön till kommersiellt framgångsrika produkter har uppmärksammats.³

En del av dessa problem är nya, andra har uppmärksammats förr och hur man skall komma till rätta med dem varierar från tid till annan och beroende på vem som tillfrågas. Rent generellt brukar politikerna från det statsbärande partiet anbefalla mera politisk styrning, medan universitetens egna företrädare förordar ökad akademisk frihet och ökade ekonomiska anslag. Men varken mera politisk styrning eller mera akademisk frihet löser problemen. Universitetens och högskolornas nuvarande utformning är nämligen inte anpassad till omfattningen av den verksamhet som bedrivs där idag. Kanske var den effektiv när bara få utbildade sig och när utbildningen och forskningen i allt väsentligt syftade till att förse staten med kvalificerad personal på väl definierade områden. Men då våra lärosäten alltmer kommit

¹ Detta diskuteras i en färsk bok av Sverker Sörlin och Gunnar Törnqvist, *Kunskap för välstånd*, SNS, 2000

² I vad mån denna satsning varit lyckosam är för tidigt att uttala sig om. Men i en nyligen publicerad OECD-rapport lyfts Sverige fram som ett exempel på ett land som åtminstone lyckats öka inslaget av högre utbildning hos befolkningen - låt vara från en tidigare relativt blygsam nivå.

³ Detta diskuteras bland annat av Magnus Henreksson och Nathan Rosenberg i *Akademiskt entreprenörskap - Universitet och näringsliv i samverkan*, SNS, 2000.

att anta proportionerna av gigantiska utbildningsfabriker, med årlig omsättning på åtskilliga miljarder kronor krävs en struktur som är avpassad till dessa förhållanden.

Den nuvarande strukturen kan bäst beskrivas som en kombination av statligt planmonopol och arbetarstyrda företag. Den politiska sfären har ett mycket stort formellt inflytande över forskning och högre utbildning, men i praktiken bestämmer de enskilda lärosätena hur verksamheten skall bedrivas. Som motvikt till det inflytande som politikerna och den akademiska världens egna företrädare har, behövs därför mera marknad. Detta kan praktiskt åstadkommas genom ett ökat inslag av avgiftsfinansiering i kombination med att privata producenter med full examinationsrätt tillåts verka parallellt med de statliga lärosätena. Genom att på så vis bryta upp den nuvarande strukturen ökar mångfalden och mera ekonomiska resurser kan tillföras.

För att se detta måste man förstå de drivkrafter som styr politikerna, universiteten och högskolorna och dess medarbetare. Den centrala frågan i detta arbete handlar följaktligen om hur belöningsystemet skall utformas så att en bättre koordination mellan politikernas och lärosätenas incitament och marknadens önskemål kan uppnås. Framställningens fokus ligger på utbildningen, även om också forskningen berörs. Däremot behandlas inte alls studiemedelssystemet. Hur marknaden skall definieras i detta speciella sammanhang är inte självklart, men enligt en vid tolkning kan denna sägas utgöras av skattebetalarna, studenterna och de företag och organisationer som anställer studenterna och kommersialiserar forskningens resultat.

Jag är väl medveten om att verksamheten hos de svenska universiteten och högskolorna är av starkt skiftande karaktär. Spännvidden är stor inte bara mellan de olika lärosätena utan också mellan de olika verksamheter som där bedrivs. Det därför är vanskligt att analysera den i ”enhetliga termer. De slutsatser som dras för låt säga medicinsk grundforskning kan inte utan vidare appliceras på forskningen för gamla testamentets exegetik. Men för att inte hamna i en detaljdiskussion har jag medvetet valt att anlägga ett mera generellt och övergripande perspektiv på frågeställningen som förhoppningsvis skall äga allmän giltighet.

Budgetprocessen

Den formella politiska styrningen av högre utbildning och forskning sker centralt genom den statliga budgetprocessen och den politiska representationen i de statliga forskningsråden och lokalt genom den politiska representationen i universitetens och högskolornas styrelser.

Budgetprocessen kan i starkt förenklade termer beskrivas enligt följande. Riksdagen fattar beslut över storleken på det totala anslaget till forskning och högre utbildning och dess fördelning mellan lärosätena. Men den centrala budgetprocessen är mer långtgående än så, ty den omfattar även fördelningen av de statliga forskningsanslagen. Dessa söks av enskilda forskare/forskargrupper, är tidsbegränsade och avser specifika, ofta väl avgränsade, projekt. Då politikerna finns representerade i de prestigefyllda forskningsråden som utdelar merparten av de externa forskningsanslagen, har politikerna ett inflytande över vilken slags forskning som skall bedrivas, var och av vem.⁴ Det är visserligen svårt att uttala sig om vilket inflytande politikerna eller deras representanter har och i vilken utsträckning politiska överväganden förekommer i dessa beslut, men man utgå ifrån att de inte saknas.

Det belopp som centralt tilldelats varje enskilt lärosäte skall därefter fördelas på dess olika verksamhetsgrenar. Detta beslut fattas av universitetens/högskolornas styrelser. Den lokala friheten att disponera de tillförda resurserna mellan olika verksamheter är, trots att riksdagen formellt beslutat hur många som skall få utbilda sig, till vad, på vilka platser och hur mycket varje utbildning skall få kosta, stor. Den prislapp som riksdagen har bestämt för varje utbildningsplats är nämligen fiktiv och används bara för att räkna fram det totala anslaget för varje lärosäte. I princip kan de statliga anslagen fördelas hur som helst. Den enda politiskt påtvingade restriktionen är att det centralt beslutade examinationsmålet, som normalt bara gäller för en liten del av den totala verksamheten, uppnås.⁵ Att den lokala friheten är stor betyder dock inte att den är helt oberoende av politiska ambitioner, ty som påpekats tidigare, har några av de regionala högskolestyrelsernas ledamöter tillsatts politiskt, däribland den viktiga ordförandeposten.

Efter det att universitetets eller högskolans styrelse fördelat budgetmedlen på de olika verksamheterna, som grovt överensstämmer med ämnesinstitutionerna och fakulteterna, skall

⁴ I en nyligen utkommen rapport (*Universitet och Högskolor*, Höskoleverkets Årsrapport 2001) visas hur det politiska styrningen av forskningen har ökat under senare år genom att de externa forskningsanslagen ökat på bekostnad av de fria fakultetsanslagen

⁵ För Lunds Universitets vidkommande gäller detta bara antalet utbildade civilingenjörer och magisterexamen. Målen skall gälla för en treårsperiod varför det lite tillspetsat bara är två år som skiljer denna process från de gamla kommunistiska femårsplanerna.

dessa i sin tur fördela de tilldelade resurserna på sina egna olika delområden. Här är det viktigt att uppmärksamma att denna slutliga fördelning av budgetmedel sker utan insyn av politiker eller allmänhet. En viss studentrepresentation brukar förekomma, men dess inflytande är i praktiken försumbart.

Två viktiga slutsatser kan dras av denna konstruktion. För det första kan ett enskilt lärosäte som vill utvidga sin verksamhet, *utanför den ram som det politiska systemet bestämts*, bara åstadkomma detta genom att erhålla forskningsanslag från privata anslagsgivare. Att öka sina intäkter genom att sälja utbildning är begränsad, eftersom universiteten och högskolorna inte får ta betalt för utbildning om köparen är en privatperson. Samma slutsats gäller för den enskilda institutionen. För det andra begränsas politikernas inflytande i praktiken till att gälla hur de totala medlen skall fördelas mellan de olika lärosätena. Den slutliga användningen sker helt utan politisk eller annan påverkan. Här är det lärosätets egna anställda som avgör budgetfrågorna. Av detta följer att diskrepansen mellan de centralt uppställda målen och det faktiska utfallet kan bli mycket stor.

Resultatet av denna struktur är i flera avseenden mindre lyckat. Utbildningsanslaget innehåller allvarliga "felsatsningar". Alla som vill kan inte erbjudas utbildning av tillräcklig kvalitet. Andra tvingas vänta, komplettera tidigare utbildning och/eller läsa upp gamla betyg alternativt följa sådana utbildningar som staten men inte marknaden, dvs. studenterna, prioriterar. Den skeva resurstilldelningen har också resulterat i att lärare har måst avskedas och uppmuntrats att ägna sig åt annan verksamhet eller samma verksamhet på orter dit varken de själva eller studenterna vill fara.

Frånvaro av konkurrens tillsammans med vetskapen om att kön av hugade studenter är mycket lång, kan också få som följd att utbildningen på de eftertraktade universitetsorterna blir undermålig. Bristen på alternativ gör att studenterna ändå känner sig lyckligt lottade bara de får en utbildningsplats där. Deras reaktion är förklarlig. Svårigheter att utvärdera en utbildning, gör att en examen från ett gammalt universitet, låt säga Lunds Universitet, värderas betydligt högre än en från Kristianstad Högskola.

Universitetet ur ett public choice perspektiv

Ett vanligt sätt att beskriva verksamheter är i termer av de kontrakt de har med sina intressenter, som kan vara kunder, leverantörer, finansiärer, ägare, skattebetalare, anställda etc. I allmänhet anses att effektiviteten påverkas av kontraktens utformning och av de drivkrafter som dessa skapar. Så kan också universiteten och högskolorna analyseras och här framträder särskilt två intressentgrupper, nämligen den politiska sfären och de akademiska lärarna. Politikernas agerande och effekten på enskilda verksamheter har analyserats i en rad arbeten och är jämförelsevis väl förstådd.⁶ Jag skall därför inte här uppehålla mig vid politikernas drivkrafter avseende den högre utbildningen utan nöjer mig med att konstatera att de förkommer. Ett aktuellt exempel på att så är fallet är de nya utbildningsresurserna som, för att inte förstärka den ökande regionala obalansen, i stor utsträckning tillförts de nya och mindre högskolorna.

Public choice ansatsen har däremot inte, men några få undantag, tillämpats på den akademiska världen.⁷ Särskilt har de akademiska lärarnas egna drivkrafter undgått granskning, vilket är en brist eftersom denna ansats är relevant för diskussionen. De akademiska lärarnas möjligheter att agera i egenintresset är nämligen betydande - de har visserligen ett renodlat anställningskontrakt med lärosätet i fråga, men på grund av anställningskontraktets specifika innehåll kan de bete sig som egenföretagare. Detta beteende kan – men behöver inte - bli destruktivt för det slutliga utfallet. För att se detta är det emellertid nödvändigt att förstå universitetens ”själ”.

⁶ Detta har gjorts inom ramen för public choice teorin, som närmast förknippas med namn såsom James Buchanan och Gordon Tullock. Utgångspunkten för denna teoribildning, som för övrigt belönades med ekonomipriset till Alfred Nobels minne 1986, är att individer är rationella och för det mesta handlar i egenintresset. Sprängkraften i teoribildningen ligger inte så mycket i att ”vanliga” individer förutsetts handla i egenintresset utan att dessa drivkrafter även gäller för individer i allmänhetens tjänst – politiker och myndighetspersoner.

⁷ Ett undantag är dock Ingemar Ståhls bidrag i *Studier av svensk utbildning*, Ekonomiska Rådet, 1993.

Vetenskaplig ära istället för marknadens uppskattning

Låt oss alltså fortsättningsvis, i public choice teoretisk anda, utgå från att de enskilda medarbetarna vid universitet och högskolor drivs av egenintresset i ungefär samma grad som politiker, affärsmän, byråkrater etc. I enlighet med detta betraktelsesätt kommer en rimligt rationell akademisk lärare att fokusera sina ansträngningar på sådana aktiviteter som primärt gynnar honom/henne själv. Vilka är då dessa? Det är inte högre lön, ty lönespridningen är begränsad, vilket alla är införstådda med. Det är heller inte yttre attribut såsom större kontor, snabbare tjänstebil, ty denna slags belöningar förekommer inte heller annat än undantagsvis. Däremot är strävan efter ära, framförallt den ära som kollegerna kan förära honom/henne med, en viktig drivkraft för beteendet.

I den akademiska världen utgör ära den bekräftelse på vetenskaplig skicklighet som dokumenterats genom publikationer i ansedda tidskrifter. Citeras de vetenskapliga bidragen flitigt av forskarkollegerna, ökar äran ytterligare. Vad som sedan är vetenskaplighet bestäms av vetenskapssamhället självt och kan genom en slags cirkelresonemang definieras som sådant som vetenskapssamhället för stunden sysslar med.

Drivkraften att erhålla vetenskaplig ära är mycket stark och löper ofta parallellt med strävan efter att få en fast tjänst, ty en sådan ger innehavaren många fördelar. Detta gäller i synnerhet en professur som i praktiken bara kräver en liten bunden motprestation av innehavaren – något mer än 100 timmars sammanlagd undervisning och handledning per år. Därutöver är det i praktiken fritt fram för professorn att göra vad som faller honom/henne bäst in, forska, extraknäcka, ägna sig åt sina hobbies, etc..

I praktiken tillsätts alla akademiska tjänster – även professurer - av universiteten och högskolorna själva och de kriterier som används vid tillsättningen har i allt väsentligt utvecklats av dess egna företrädare enligt de normer och värderingar som präglar dessa. Vetenskaplig ära väger här tungt, mycket tungt, trots alla ansträngningar att införa andra bedömningskriterier vid tillsättningen av högre tjänster. Att omvärlden har andra önskemål behöver man i praktiken inte ta någon större hänsyn till - och gör det inte heller.⁸

⁸ Tillsättningen av tjänster innehåller också ett annat intressant inslag som består i sakkunnigförfarandet. Det innebär att kolleger vid konkurrerande lärosäten skall bedöma vilken som skall konkurrera med honom/henne i framtiden. Officiellt används sakkunnigförfarandet för att garantera vetenskaplig objektivitet, men har i praktiken sedan länge spelat ut sin roll. Istället förlänger det tillsättningsprocessen och utvecklar en betydande

Utifrån detta betraktelsesätt är det lätt att förstå att den enskilde medarbetaren är, eller måste vara, inriktad på att göra sådant som leder till vetenskaplig ära. Det är nämligen bara sådana aktiviteter belönas, av det enkla skälet att det delas inte ut några andra belöningar än de som delas ut av den akademiska världen självt. Politikerna kan inte belöna enskilda individer, forskargrupper eller enskilda institutionen för extraordinära insatser eftersom de saknar redskap för detta.⁹ De budgetmedel som riksdagen beslutar om tilldelas lärosätet som därefter fördelar dessa efter egna kriterier. Marknaden kan inte heller belöna, eftersom marknaden inte tillåts visa sina preferenser genom att exempelvis betala för eftertraktade tjänster.

kreativitet hos systemets medarbetare i jakten att finna ”lämpliga” sakkunniga, dvs. sådana som kommer fram till ”rätt” bedömningar av de sökandes kvalifikationer.

⁹ Detta stämmer inte helt och hållet. Regeringen kan belöna personer genom att ge vederbörande professorstiteln. Detta inträffade faktiskt nyligen när före finansministern Allan Larsson upphöjdes till professor, till stor förtret för den akademiska världen.

Kollegialitet istället för kommandoekonomi

Den yrkesmässiga relationen mellan universitetens och högskolornas medarbetare kännetecknas vidare av kollegialitet - som främst är utbredd bland professorerna - snarare än hierarki.¹⁰ Direkt konkurrens och öppen konfrontation förekommer sällan internt, men konkurrensen med andra lärosäten kan vara stark. Revirtänkandet är också utbrett varför man ogärna ger upp förmåner som tidigare erhöles.¹¹

Det starka inslaget av kollegialitet ger intressanta implikationer vad gäller budgetprocessens slutliga utfall, som ytterst bestäms genom förhandlingar mellan lärosätets egna företrädare. En viktig roll spelar här de enskilda verksamhetscheferna – prefekter, dekaner och rektorer - som i praktiken väljs av sina kolleger, även om det formella valet sker på en högre nivå. Uppdraget är vidare tidsbegränsat och tänkt att rotera mellan de akademiska lärarna. Det är ingen slump att strukturen har detta utseende, utan kan förklaras av att det verkar disciplinerande och hindrar den som för tillfället innehar chefsbefattningen från att gynna sig själv på sina kollegers bekostnad eller att på annat sätt bete sig olämpligt mot sina arbetskamrater. Svinhugg går igen! Varje medarbetare som befordrats till någon form av chefsbefattning gör därför klokast i att söka sammanjämka olika intressen och kompromissa, istället för att välja en strategi som visserligen ur marknadsmässig synvinkel är den bästa, men som riskerar att framkalla interna konflikter.

Anställningskontraktets speciella innehåll försvårar därtill ytterligare möjligheterna att anpassa verksamheten till marknadens önskemål. Innehållet i den utbildning och forskning som ett enskilt lärosäte kan erbjuda, bestäms nämligen ytterst av den kompetens som innehavarna av de fasta tjänsterna har. Förutom att arbetsrätten sätter gränser för arbetsgivarens möjligheter att fritt avskeda anställda, kommer det starka kollegiala inslaget att leda till att pågående verksamheter sällan eller aldrig avbryts förrän utövaren lämnar lärosätet eller själv vill ändra inriktning. Verksamhetschefen saknar visserligen inte den formella möjligheten att tvinga en medarbetare att lära upp sig på ett nytt område, men den är i praktiken begränsad av den kollegiala strukturen. Följden av detta är att var och en sysslar med det han/hon själv är intresserad av och tillåts i princip göra så, så länge vederbörande vill. Flexibilitet och nytänkande befrämjas med andra ord knappast av denna struktur. Det kan också ur ett mera renodlat maktperspektiv vara irrationellt för den enskilde att överge en

¹⁰ Relationen mellan de anställda under professorsnivån är emellertid knappast kollegial, utan kan närmast beskrivas som ”cut throat competition”. Men det skulle bära för långt att här utveckla vilka implikationer detta kan ha för verksamheten.

¹¹ Det är också vanligt att man utåt håller enad front.

tidigare inriktning, ty det betyder ju att överge en slags auktoritetsposition – med allt vad det innebär - för att bli lärling på ett nytt.

Det skall tilläggas att även av strikta ekonomiska faktorer sätter gränser för möjligheten att vara flexibel visavi omvärlden. Forskning och undervisning är nämligen aktiviteter som normalt kräver en lång period av inläring. Det är därför oklokt att inte låta den enskilde medarbetaren utnyttja den kunskap denne investerat i så länge som det finns en efterfråga på denna kunskap. Först därefter är det ekonomiskt försvarbart att inleda en period med nytt kunskapsinhämtande, ty under dessa perioder blir det ekonomiska utfallet negativt. Ersätts inte kostnaden för den enskildes vidareutbildning utifrån genom ökade anslag, finns det inga skäl för verksamhetscheferna att satsa på den, ty det skulle innebära att någon annan del av verksamheten finge stryka på foten vilket strider mot det kollegiala tänkandet. Den enskilde har förstås heller inga incitament att själv finansiera sin vidareutbildning, eftersom han/hon som följd av detta knappast kan räkna med någon löneförhöjning längre fram.

Vad kan göras?

Den nuvarande strukturen med fasta tjänster, stor individuell frihet, svag ledningsfunktion och forskningens och undervisningens speciella karaktär gör den akademiska verksamheten stelbent och trögrörlig. Frånvaron av andra belöningar än de som den akademiska världen utdelar, resulterar också i att det är vetenskapssamhället självt som i hög grad bestämmer aktiviteten hos våra universitet och högskolor och gör det främst för att tillgodose sina egna ambitioner.

Då den nuvarande strukturen i allt väsentligt saknar drivkrafter för de akademiska lärarna att anpassa sig till marknadens önskemål, hur skall då ökad lyhördhet för dessa kunna etableras? En förändring av belöningsstrukturen framstår som den mest effektiva möjligheten.¹² Men det räcker inte att påverka verksamhetschefernas incitament, ty dessa saknar de verktyg som behövs för att förmå enskilda individer att erbjuda de tjänster som marknaden efterfrågar.¹³ Den förändrade incitamentstrukturen måste omfatta alla akademiska lärare på alla nivåer.

I den fortsatta diskussionen om hur detta kan ske, är fokus lagd på den högre utbildningen som utgör ungefär hälften av de statliga anslagen till universiteten och högskolorna, men även forskningen berörs. Två separata spår kommer att granskas nämligen hur utbildningen skall finansieras och vem som skall producera den.

Den självklara utgångspunkten för diskussionen är att utbildningen blir bättre om marknaden kan påverka dess innehåll, inriktning och omfattning. Jag är medveten om att alla inte skulle instämma i detta påstående. Till dessa mina kritiker kan jag emellertid bara säga att marknadsekonomiska principer har tillåtits att slå igenom i praktiskt taget alla andra aktiviteter – kyrkan inräknad – varför skulle de då inte också tillåtas påverka den högre utbildningen.

Marknaden måste alltså enligt min bedömning ges ökad möjlighet att direkt visa vad den vill ha. Normalt sker detta genom att marknaden betalar för de varor och tjänster som

¹² Idag anses inte denna utgångspunkt som särskilt utmanande utan tvärtom som självklar. Hela den starkt expanderade corporate governance teorin har sin utgångspunkt i att företagets chefer inte med nödvändighet agerar i sina uppdragsgivares –företagets ägares – intressen utan i sitt eget intresse. Av det skälet behövs olika program för att samordna direktörernas intressen med företagets för att säkerställa att företaget sköts effektivt och till sina ägares fromma.

¹³ Detta gäller åtminstone alla de med fasta tjänster som inte avskedades med mindre än att det rör sig om extremt allvarliga överträdelser. Till denna kategori räknades definitivt inte ovilja eller oförmåga att forska/undervisa på andra områden än de man sysslat med tidigare.

efterfrågas och här gäller principen att ju högre värde varan/tjänsten tillskrivs, desto mera vill marknaden betala för att få den. Tillämpat på utbildning kan detta åstadkommas genom ett *ökat inslag av en generell avgiftsfinansiering*. För att ytterligare öka flexibiliteten bör också *privata avgiftsfinansierade universitet med full examinationsrätt* tillåtas som komplement till de statliga.

Mera marknad

En diskussion om avgiftsfinansiering av den högre utbildningen är känslig därför att utbildning nästan axiomatiskt betraktats som en mänsklig rättighet. Frånvaron av rena utbildningsavgifter har också uppfattats som viktigt för att minska den sociala snedrekryteringen till den högre utbildningen. Men att utbildningsavgiften är noll innebär inte att utbildningen varit gratis eller att utbildningsinvesteringen alltid gått att räkna hem rent ekonomiskt. Tvärtom, undersökningar pekar på att utbildningspremien är för låg, varför många akademiska utbildningar är privatekonomiskt olönsamma.

Det är också viktigt att påpeka att ett ökat inslag av avgiftsfinansiering inte innebär att hela avgiften alltid skall betalas av den enskilde. Frågan om hur stor dennes andel av kostnaden skall vara är i själva verket inte enkel att besvara. Svaret beror på om avgiften skall inkludera bara den rena utbildningskostnaden eller om den också skall täcka den kostnad som lärosätet har för forskningen. I bedömningen ingår också att ta ställning till huruvida avgiften skall vara densamma för alla slags utbildningar eller relateras till den faktiska kostnaden för varje enskild utbildning.

En omedelbar övergång från nollfinansiering till fullfinansiering framstår inte heller som lämplig, utan kräver en övergångsperiod. Skall avgifterna vara densamma för all slags utbildning och täcka lärosätets kostnad för både utbildning och forskning, blir de nämligen så höga att efterfrågan på högre utbildning skulle falla dramatiskt. De svenska hushållens ekonomiska resurser i allmänhet för små och viljan att lånefinansiera sin utbildning fullt ut begränsad, ty risken är stor och möjligheten att kunna betala tillbaka lånet begränsad på grund av den sammanpressade svenska lönestrukturen. Det är inte heller givet att hela avgiften skall finansieras privat, högre utbildning har kollektiva inslag vilket talar för att åtminstone en del av kostnaden skall betalas av allmänna medel. Jag skall inte här fördjupa mig i dessa frågeställningar, utan nöjer mig med diskutera avgiftsfinansiering i mera övergripande och generella termer.

Ett ökat inslag av avgiftsfinansiering har många fördelar. Den minskar för det första skattekollektivets kostnader för högre utbildning. Hur stora besparingarna blir, beror förstås på hur stor del av finansieringen som läggs på den enskilde.¹⁴ Ur skattekollektivets synvinkel är det fullt logiskt att det egenfinansierade inslaget ökar. Som följd av den ökade rörligheten på arbetsmarknaden är högre utbildning inte längre en nationell angelägenhet. Avkastningen

¹⁴ Överförs hela finansieringen på den enskilde, hade statens utgifter år 2000 varit 21 miljarder kronor lägre.

på kunskapskapitalet tillfaller i allt högre grad den enskilde individen genom högre löner och inte längre det enskilda landet vars invånare finansierat utbildningen. Detta gäller framförallt de utbildningar som leder fram till yrken som är gränslösa till sin karaktär såsom ingenjörer, läkare, finansiella ekonomer etc.

Privatekonomiskt är det förstås bara att gratulera de många unga välutbildade som idag lämnar Sverige och sina utbildningsskulder för att arbeta i länder där lönerna är högre och skatterna lägre. Men det är en dålig affär för Sveriges skattebetalare som har finansierat utbildningsinvesteringen men inte får ta del av de vinster som den skapar. En nyutbildad läkare som lämnar landet, lämnar inte bara en skuld på ½-1 miljon kronor utan också längre vårdköer till skattebetalarna.

Det skulle för det andra leda till att studenterna ökar kraven på sig själva. Den som själv betalar sin utbildning vill också klara av den på så kort tid som möjligt för att hålla nere de totala kostnaderna. Detta ökar genomströmningen och minskar skattekollektivets kostnader, utöver vad som sagts ovan, för den del av utbildningen som finansieras via skattsedeln.

Avgiftsfinansiering kommer för det tredje att leda till att studenterna ställer större krav på utbildningens kvalitet och innehåll. Lärosäten som satsar på sina lärare och lärare som satsar på sina studenter kommer att expandera medan de som inte gör det, får uppleva det motsatta. På så vis kan ett nytt belöningssystem, vid sidan av vetenskaplig ära, etableras nämligen ökade ekonomiska resurser till lärosätet och högre lön till de medarbetare som bidrar till att öka antalet studenter genom att erbjuda attraktiv utbildning. Ur utbildningssynpunkt är detta ett stort framsteg, ty idag spelar det ingen roll om utbildningen är bra eller dålig, om den enskilde läraren gör ett bra eller dåligt arbete. Tilldelningen av resurser sker i stort sett oberoende av detta, genom det tidigare beskrivna samspelet mellan politiska överväganden och kollegiala hänsyn.

Det är också rimligt att föreställa sig att avgiftsfinansiering, i den mån avgiften speglar den faktiska utbildningskostnaden, kommer att resultera i att resurser omfördelas inom utbildningssystemet. Dyra utbildningar som bara ger den utbildade små chanser till arbete, såsom skådespelarutbildning, kommer att minska eller erbjudas i andra former, medan de som är attraktiva ur arbetsmarknadssynpunkt kommer att expandera. Avgiftsfinansiering

leder således till att det är marknaden (studenterna) som bestämmer vilken utbildning som skall ges och var, och inte politikerna eller de akademiska lärarna.¹⁵

Avgiftsfinansiering torde slutligen leda till att utbildningspremien ökar, ty de som utbildar sig måste helt enkelt kräva högre löner för att kompensera sig för utbildningskostnaderna. Detta kan bidra till att flykten av högutbildade till andra länder med högre löner, stannar upp eller i vart fall minskar.

Mot avgiftsfinansiering talar att den kan öka den sociala snedrekryteringen till högre utbildning. Jag bedömer dock den risken som liten och detta av flera skäl. För det första behöver en utbildning inte vara så dyr. Hur dyr den blir beror förstås på vilken avgiftspolitik som tillämpas. Om vi räknar med differentierade avgifter och låter denna täcka hela utbildningskostnaden – men ej kostnaden för forskning - blir situationen knappast avskräckande för samhällsvetenskapliga, humanistisk-teologiska eller juridiska utbildningar. En blivande civilekonom eller jurist kan räkna med att de sammanlagda avgifterna uppgår till ca 100,000 kronor - jämförbart med en begagnad bil - för en hel utbildning av hygglig kvalitet.¹⁶ Situationen blir förstås en annan för den som tänker sig att utbilda sig till läkare eller skådespelare, för att ta två exempel på dyra utbildningar.¹⁷

I syfte att uppmuntra högre utbildning och lindra de privatekonomiska kostnaderna kan man också tänka sig ett system med stipendier införs. Dessa bör delas ut till duktiga studenter och en del av stipendierna kan behovsprövas för att säkerställa att de tilldelas studerande från ekonomiskt eller socialt svaga grupper. Övriga får förlita sig på sina föräldrar eller vända sig kapitalmarknaden. De privata kostnaderna kan också reduceras om skattemässiga avdrag tillåts för de rena utbildningskostnaderna. Detta gäller i synnerhet i ett uppbyggnadsskede innan utbildningspremien ökat och skulle göra det mera attraktivt för den utbildade att stanna kvar i Sverige, ty det skattemässiga avdraget är knutet till att personen ifråga arbetar och betalar skatt i Sverige.¹⁸

¹⁵ Införandet av en studentpeng är ett steg i rätt riktning. Det kan användas för att påverka fördelningen av resurser mellan olika lärosäten, men inte den högre utbildningens omfattning och kvalitet totalt sett.

¹⁶ Till detta belopp skall också läggas kostnaderna för uppehälle, med de finansieras redan idag i stort sett helt av den studerande själv.

¹⁷ Speciallösningar kan diskuteras för de riktigt dyra utbildningarna. En enskild student kan knappast själv bekosta låt säga en läkarutbildning, med en prislapp på minst 500,000 kronor, ty utbildningspremien är inte tillräckligt hög.

¹⁸ Märk väl att detta kan ske utan att skattekollektivets kostnader för den högre utbildningen ökar i förhållande till dagsläget. Idag står skattekollektivet för hela kostnaden, med privatfinansiering och skattemässiga avdrag skulle kostnaden i princip halveras, beroende på vilken skattesats som ut på inkomsterna.

Slutligen måste man hålla i minnet att även den nuvarande ordningen förenad med merkostnader för många studenter. Ett extra år vid Komvux för att läsa upp betyg kostar i form av extra studiemedel kanske 60,000 - 80,000 kronor, eller nästan lika mycket som en halv utbildning skulle ha gjort.

Mera mångfald

En annan angelägen reform synes vara att bredda gruppen av leverantörer av utbildning och forskning. Denna uppgift är ju idag med några undantag förbehållen statliga universitet och högskolor. Undantagen är de tre stiftelseägda lärosätena Chalmers Tekniska Högskola, Högskolan i Jönköping och Handelshögskolan i Stockholm.¹⁹ Men även dessa övervakas och kontrolleras av den statliga tillsynsmyndigheten - Högskoleverket.

Att det inte finns några helt privata leverantörer av utbildning kan förklaras av examinationsrätten och finansieringssystemet. Vem som helst kan visserligen starta ett universitet, men vem som helst får inte ge en utbildning som leder fram till akademiska poäng eller till en akademisk examen. För detta krävs tillstånd – examinationsrätt – som för nystartade lärosäten är en uppgift för regeringen, i annat fall är det Högskoleverket som avgör frågan. Eftersom det är en formell examen som utgör lockelsen för de allra flesta studenterna, blir ett privat universitet utan faktisk examinationsrätt en ointressant företeelse. Studentens preferens för utbildningar med väl definierade examina är rationell. En sådan utbildning minskar informationsasymmetrin som består i att den som utbildar sig normalt sett vet mera om den utbildning han/hon genomgår än vad den framtida arbetsgivaren gör. Uppvisandet av ett examensbevis gör det lättare för denna att bedöma värdet av den utbildning som den arbetssökande genomgått.

Det andra skälet till att det saknas privata leverantörer är att högre utbildningen inte får finansieras på annat sätt än via statliga anslag. Utbildningsavgifter tillåts med andra ord inte, men denna restriktion gäller *bara poänggivande kurser om köparen är en privatperson*. Företag kan däremot idag köpa poänggivande utbildning till sin, ofta redan välutbildade, personal. Faktum är att denna uppdragsutbildning till och med uppmuntras som led att stärka det enskilda lärosätets finanser.

Systemförsvarens skulle kanske här invända att kvaliteten kan komma att bli lidande om vem som helst får starta ett "universitet" och hur skall köparen/studenten i förväg kunna bilda sig en uppfattning om utbildningens kvalitet. Detta problem bör emellertid marknaden kunna lösa på egen hand. Det ligger nämligen i de privata producenternas intresse att signalera hög kvalitet - i annat fall får de inga studenter och därmed inga intäkter. Genom olika former av kvalitetsmärkning – certifiering – kan denna signaleringseffekt uppnås. Vi har faktiskt

¹⁹ Därutöver tillkommer några mindre högskolor som enbart förmedlar grundutbildning inom begränsade och starkt specialiserade segment.

redan sett prov på hur marknaden spontant infört kvalitetsgranskning och licensiering - sådan görs exempelvis av de ekonomiska fakulteterna/ handelshögskolorna.²⁰

En modell som tillåter privata producenter har många fördelar. Den kanske mest uppenbara är att den ökar mångfalden till glädje för inte bara marknaden utan också för de som arbetar med högre utbildning och forskning. Studenter liksom akademiska lärare är olika och föredrar att befinna sig i olika miljöer – en ökad mångfald gör det mycket lättare att tillgodose dessas behov än vad dagens struktur gör. Den som så önskar kan köpa en plats vid ett universitet som profilerat sig på avancerad grundforskning medan andra föredrar att utbilda sig vid ett utbildningsintensivt lärosäte. Vissa betalar således för att komma i närheten av forskningsfronten medan andra för att få mycket undervisning i små grupper. Statliga kan finnas vid sidan om privata, de med låga avgifter vid sidan om med höga. Genom att studenten väljer utbildning efter egna preferenser kommer också de ekonomiska resurserna att styras till den en vändning som marknaden föredrar.

En utbildningspolitik som på detta vis ger utrymme för mångfald, har också större förutsättningar att vara framgångsrik i makroekonomiskt hänseende, än en som grundas på likriktning och centralt fastställda normer. Eftersom det är kunskap som generar välfärd, måste fokus för de ekonomisk-politiska ansträngningarna vara att öka mängden kunskap och inte mängden utbildning - utbildning är bara ett medel för att uppnå målet som är kunskap. Men all utbildning leder inte fram till sådan kunskap som ökar den ekonomiska välfärden - och att i förväg avgöra vilken slags kunskap som är eller kan bli viktig för välfärden låter sig inte göras. Men om flera olika leverantörer tillåts att verka samtidigt ökar sannolikheten att någon av dem fånga upp sådana trender som blir framgångsrika någon gång i framtiden.

20 I vilken associationsform som dessa privata universitet och högskolor skall bedrivas är en öppen fråga. Vi har mest erfarenhet av stiftelseformen men det skall inte utesluta att också aktiebolagsformen kan förekomma. Dock förefaller aktiebolagsformen vara mera lämplig för ett lärosäte som bedriver företrädesvis utbildning som det finns en betydande betalningsvilja för och/eller en som inte kräver så betydande forskningsresurser.

More money

En ofta förekommande åsikt är att offentlig verksamhet bör privatiseras därför att det ökar effektiviteten. Det finns tveklöst effektivitetsvinster att hämta även inom den högre utbildningen och forskningen, men dessa vinster är sannolikt relativt små. Det denna sektor lider mest brist på är istället resurser. I Sverige satsas totalt knappt 140,000 kronor per år och heltidsplats och i detta belopp ingår även forskningsanslagen. Begränsas perspektivet till att gälla enbart utbildningsanslagen stannar satsningen på blygsamma 60,000 kronor per heltidsstudent – spännvidden är emellertid mycket stor mellan olika utbildningar. Denna siffra kan jämföras med avgiften per studieplats vid ett amerikanskt universitet eller college som ligger på 200,000-400,000 kronor per år. Den blygsamma svenska tilldelningen riskerar inte bara att sänka den svenska utbildningskvaliteten till en oacceptabelt låg nivå – om den inte redan befinner sig där – utan gör det också svårt för svensk utbildning att konkurrera med den i vår omvärld.

Att tillföra mera ekonomiska resurser inom den nuvarande strukturen framstår emellertid inte som den bästa lösningen, på grund systemets svaga vilja att leverera det marknaden vill ha. Mer pengar skulle i bästa fall leda till mera vetenskaplig ära men knappast till mera och bättre undervisning eller till ökad mångfald.

Skall mera resurser tillföras, och detta behövs, bör detta ske på ett sådant sätt att marknaden ges ökad möjlighet att påverka medelsanvändningen - därmed inte sagt att marknaden skall tillåtas styra allt. Redskapet för detta är bland annat utbildningsavgifterna. Om vi tänker oss att varje student betalar 25,000 kronor per år i utbildningsavgift kommer utbildningssektorn att tillföras 6.5 miljarder SEK årligen vilket motsvarar en 30-procentig resursförstärkning av utbildningsanslagen. Den sammantagna effekten behöver förstås inte bli så stor, utan beror ytterst på i vilken utsträckning avgifterna tillkommer utöver de nuvarande anslagen, eller om de är tänkta att ersätta hela eller delar av de dessa. Väljs den senare modellen måste givetvis avgifterna sättas högre för att uppnå samma resursförstärkning. Något tak för avgifterna behöver inte finnas, vilket innebär att det heller inte finns något annat tak för utbildningens kvalitet än den marknaden är beredd att betala för.

En ökning av de ekonomiska resurserna kan också åstadkommas genom att de privata donationerna ökar. För att stimulera organisationer och enskilda individer att på denna vägen bidra med mera ekonomiska medel kan dessa, i likhet med deras amerikanska motsvarigheter, tillåts göra skattemässiga avdrag för donationer till utbildning och forskning.

Mer resurser kan också tillföras den högre utbildningen och forskningen om incitamenten för den enskilda institutionen att investera i sådan forskning som har förutsättningar att bli kommersiellt framgångsrik uppmuntras. För att åstadkomma detta måste emellertid delar av äganderätten till patenten överföras från läraren till institutionen/universitetet vilket kräver justeringar i den gällande patentlagstiftning.²¹ Patent som utvecklats av akademiska lärare ägs nämligen enligt svensk lag av forskaren själv (det så kallade lärarundantaget). Den enskilda forskaren kan därför ha starka incitament att engagera sig i sådan forskning som kan resultera i patent. Samtidigt är intresset från institutionens/universitetets sida svagt att uppmuntra dylik forskning, ty de eventuella inkomster som ett framtida patent kan skapa tillfaller forskaren och inte institutionen. Men genom en partiell överföring av patenträttigheterna på forskarens arbetsgivare, får denne del i de intäkter som forskningsresultatet kan komma att generera i framtiden. Därigenom stärks institutionens incitament att satsa på sådan forskning.²² Frågan kvarstår dock om patenträttigheten skall överföras på institutionen eller på lärosätet. Spontant framstår en lösning innebärande att institutionen står som mottagare som mest effektiv. Förutom att en denna lösning kan öka mängden forskningsmedel per se, kan också utbildningsavgiften reduceras genom att en större del av forskningen kan finansieras externt.

²¹ Denna samägandeform är huvudregel vid de amerikanska universitetet. Se Henreksson och Rosenberg (2000).

²² Idag uppmuntras forskning som leder till vetenskaplig ära, ty det gör det lättare för forskaren/forskargruppen/institutionen att hävda sig i konkurrensen om externa forskningsanslag.

Från enfald till mångfald - Hur skall övergången ske?

Svårigheten i att praktiskt genomföra en avreglering, dvs att överföra ett ekonomiskt system från en modell till en annan skall inte underskattas. Denna fas i själva verket är mycket viktig, ja till och med avgörande för utfallet av omstöpningen. Det fick de forna kommunistländerna öst bittert erfara. Uppgiften här ter sig förvisso beskedligare än den kommunistländerna stod inför, men saknar för den sakens skull inte utmaningar. Dessa handlar givetvis inte bara om att skapa förutsättningar för nya etableringar utan också om hur de befintliga skall behandlas.

Inledningsvis kan konstateras att vi för närvarande knappast kan sägas vara underförsörja med lärosäten. I dagsläget finns 38 stycken universitet och högskolor, varav 21 också har rätt att utdela högre examen.²³ En lösning som förefaller möjlig är att överföra en del – kanske merparten - av dessa till annan huvudman än staten. En del av dessa kan säljas till privata intressenter medan andra kan omvandlas till stiftelser. Vilka som skall även i framtiden skall ha staten som huvudman är inte självklart. En möjlig utgångspunkt för bedömningen kan vara att låta inslaget av grundforskning avgöra. Då denna slags forskning ofta är långsiktig och förenade med stora risker, är det svårt att låta den finansieras över och styras av marknaden. Därtill brukar man anse att grundforskningens resultat skall vara tillgängligt för alla, bedrivs den i privat regi kan diskussioner om äganderätter och krav på exklusiv användning uppstå. Detta talar för att låta staten även fortsättningsvis vara huvudman för de mest forskningsintensiva universiteten. Genom denna konstruktion tryggas grundforskningen.

Men en samlad bedömning kan också inrymma andra aspekter såsom utbildningens karaktär. Argumentet är här att en utbildning som är mera yrkesinriktad och sammanhållen är lättare att privatisera än en som sträcker sig över helt olika fält. Exempel på sådana är utbildning av ekonomer, jurister och ingenjörer.

Att övriga privatiseras i stället för att avvecklas har flera förklaringar. För det första kan det inte vara ekonomiskt försvarbart att avveckla organisationer som fungerar hjälpligt för att etablera helt nya. Då är det bättre att omstöpa och vidareutveckla de befintliga - om så är möjligt - ty det sänker kostnaderna. För det andra kan en del av de investeringar som staten

²³ Av dessa förmedlar 6 lärosäten enbart utbildning inom mycket starkt specialiserad område. Till dessa tillkommer 9 lärosäten som enbart förmedlar konstnärlig utbildning och 3 stycken lärosäten som förmedlar vårdutbildning.

redan gjort i dessa lärosäten återgå till skattekollektivet som betalning vid privatiseringen. För det tredje garanteras att privata lärosäten verkligen etableras utan att trängsel uppstår. Om privatiseringen bara kan åstadkommas genom rena nyetableringar, dvs. om inga statliga universitet eller högskolor avvecklas eller privatiseras, finns en risk för att antalet lärosäten blir för stort. Marknaden för de privata aktörerna kan därigenom bli för liten för att tillåta lönsamhet.

Vad skall då politikerna göra?

Insikten om att det finns ett klart samband mellan verksamhetens intäkter och verksamhetens inriktning kommer automatiskt att sippra ner i organisationen. Inga studenter – inga pengar. Den fria etableringsrätten ökar vidare pressen på utbildningsproducenterna och tvingar dem att tillgodose marknadens krav som kan ske på olika sätt eftersom marknaden är heterogen till sin karaktär. Studenter har olika intressen, vilket ger utrymme för den önskade mångfalden. Flexibilitet och anpassning till marknadens/studenternas krav får ett större utrymme i den akademiska världen på bekostnad av kollegialitet och strävan efter vetenskaplig ära.

Den politisk sfärens uppgifter begränsas, förändras men elimineras inte i förhållande till nuläget. Särskilt två funktioner framstår som självklara och angelägna nämligen att kontrollera utbildningens kvalitet och att fastställa en uppsättning institutionella lösningar så att marknaden utvecklas sunt och studenter skyddas från oseriösa producenter. Statens uppgift blir med andra ord att stärka kundens - studentens position.

Staten har förstås också en uppgift i att utforma strukturen för de kvarvarande statliga lärosätena. Att marknaden avregleras innebär ju inte att alla lärosäten skall drivas i privat regi. De statliga som kommer att finnas kvar och som helt eller delvis finansieras över statsbudgeten, fungerar som nödvändig konkurrent till de privata med uppgift att etablera en slags rättesnöre eller en lägsta standard mot vilken de privata lärosätena måste konkurrera för att kunna motivera sin existens.

Sammanfattande synpunkter

För inte så många år sedan föreföll det otänkbart att utbildning, vård och omsorg kunde drivas av vinstdrivande bolag; att de privata vaktbolagens omsättning skulle överstiga polisens, att privata radio- och TV-kanaler dominerar mediamarknaden, etc. Men så är det faktiskt idag. De privata aktörerna har i själva verket gjort sådana inbrytningar i den offentliga sektorn att det nu är svårt att tänka sig en tillvaro utan dessa privata inslag.

Men ett område har fortfarande undgått denna avregleringsvåg och det är den högre utbildningen och forskningen, om vilken staten fortfarande har ett mycket starkt grepp. Men mycket talar för att den statliga styrningen har spelat ut sin roll. Ökad resurstilldelning och politisk styrning ledde inte lett fram till de resultat som önskades. Inte heller tvingade neddragningen av resurser hos de etablerade universiteten fram till den omvandling som kan ha eftersträvat av våra politiker? I värsta fall kan till och med det motsatta ha inträffat.

Bristen på konkurrens mellan individer och lärosäten och bristen på ekonomiska medel har gjort det allt svårare för svenska forskare att hävda sig i den internationella vetenskapssamhället. I USA satsas av privata och offentliga medel mycket mera på högre utbildning än vad som är fallet i Sverige. Förmågan att omsätta forskningsrön till kommersiellt gångbara projekt har också varit svag hos det svenska universiteten och högskolorna. Detta förstärks ytterligare av att det inte primärt marknads önskemål som styr verksamheten utan mera diffusa kriterier.

För att öka effektiviteten och mångfalden i den högre utbildningen och forskningen bör avgiftsfinansieringen införas och, parallellt med statliga lärosäten oavsett hur dessa finansieras, tillåta ett ökat inslag av privata producenter med full examinationsrätt. Denna vidgning av kretsen producenter skulle vitalisera hela den högre utbildningen och öka effektiviteten till gagn inte bara för universiteten och högskolorna själva och dess medarbetare utan också för skattebetalarna och studenterna. Det är också rimligt att räkna med att denna ordning skulle öka utbudet av högre utbildning, framförallt på de områden som studenterna är mest intresserade av och tillföra systemet mera pengar – vilket definitivt behövs.